

А. У. МАРЧАНКА, Т. І. ПЛАМЯКІНА

**ВЕЧНЫЯ КАШТОЎНАСЦІ Ё РАМАНЕ АЛЕСЯ САВІЦКАГА
«ПІСЬМО Ё РАЙ»**

Впервые в белорусском литературоведении исследуется роман известного белорусского писателя, ветерана Великой Отечественной войны А. Савицкого «Письмо в рай» (2003 г.). Анализируется его содержательный план - исповедуемые автором общечеловеческие ценности.

It is the first time in the history of the Belarusian literary criticism that the novel by the famous Belarusian writer, a veteran of the Great Patriotic War A. Savitsky «The Letter to Paradise» (2003) has been investigated. In this work of literature the author's interesting plan - his overall human values are being analyzed.

Паняцце «каштоўнасць» на інтуітыўным узроўні ўсведамляе кожны. Гэты канцэпт (калі абстрагавацца ад усіх складанасцей, звязаных з яго інтэрпрэтацыяй у аксіялагічнай літаратуры) выяўляе «нешта значнае для нас» (Зеленкова 2001, 282). Пры гэтым рэчы самі па сабе прызначаны для нейкай мэты, але сапраўды каштоўнымі робіць іх наша зацікаўленае да іх стаўленне. Менавіта тое, чаму мы аддаем перавагу, складае аснову арыентацыі у жыцці. І ўсе маральныя імператывы выконваюцца намі на той падставе, што яны з'яўляюцца важнымі асабіста для нас, гэта значыць, маюць статус каштоўнасцей.

Пры ўсёй альтэрнатыўнасці сістэм каштоўнасцей розных эпох, розных грамадстваў і класаў, канстытуіраваліся такія, якія набывалі агульначалавечы сэнс, якія прынята называць «вечнымі». Звычайна да іх мы адносім усёабдымныя ідэі, што акумуляюць сутнасць маралі і складаюць духоўную аснову жыцця. Гэта дабро, шчырасць, сяброўства, гонар, гордасць, шчасце, сумленне. Гэта разуменне ўнікальнасці і каштоўнасці кожнай асобы, высокая значнасць чалавечнасці, душэўнасці і духоўнасці. Гэта само жыццё, якое з'яўляецца вышэйшай каштоўнасцю, на якое ніхто не мае права пасягаць і ніхто не мае права яго адбіраць. Становіцца зразумелым, што ў аснову адзначаных каштоўнасцей пакладзены самыя высокія маральныя прынцыпы. Не менш значным для чалавека з'яўляецца і стаўленне да Радзімы (патрыятызм), і сям'я, у якіх відавочная і вельмі значная сувязь з мараллю. Роля згаданых намі каштоўнасцей ва ўсім вызначальная, бо ад іх правільнага разумення залежыць маральнасць чалавечай грамады: нашы ўчынкі, погляды, ацэнкі.

Адной з самых магутных сіл у прапагандзе і сцвярджэнні вечных чалавечых каштоўнасцей з'яўляецца літаратура. Няма другога такога механізму, акрамя літаратуры, які б так чуйна ўлоўліваў стан маральнага здароўя грамадства, яго трывогі, прадчуванні, назапашванне дабра і ліха ў душах.

Кожны сапраўдны пісьменнік у сваіх творах, па сутнасці, ставіць і вырашае тыя ці іншыя маральныя праблемы: праблемы агульныя і важныя, звязаныя з пытаннямі быцця і чалавечых стасункаў. У літаратуры сусветнай наогул і ў літаратуры беларускай - у прыватнасці існуе шэраг такіх твораў. Мы спынімся на разгледзе толькі аднаго з іх - рамана Алеся Савіцкага «Письмо ё рай» (2003).

Маральныя пошукі ў літаратуры працягваюцца і сёння. Нас будзе цікавіць тое, якія маральныя праблемы найбольш хвалююць сучаснага аўтара, якія спрадвечныя каштоўнасці складаюць сутнасць жыцця беларускага народа, якія маральныя нормы ствараюць аснову маральна-этычнага кодэкса беларуса (пад маральна-этычным кодэксам мы маем на ўвазе ідэі, думкі, законы, правілы паводзін, якія ляжаць у аснове нацыянальнага светапогляду).

Галоўны герой рамана «Письмо ё рай» - пісьменнік і журналіст Алесь Смоліч. Ён прайшоў складаную жыццёвую школу, шмат перажыў: партызанскае юнацтва і маладосць, якая прыпала на гады Вялікай Айчыннай вайны, гібель бацькі ў гулагаўскіх засценках, страту двух братоў, здраду дзяўчыны, да якой ён зведаў першае юнацкае каханне, няўдалы шлюб з жанчынай, якая імкнулася да завальнення толькі сваіх матэрыяльных запатрабаванняў, праблемы пад час навучання ў інстытуце, звязаныя са справай яго бацькі... Але як узнагароду Неба паслала яму цудоўную жонку, дзяцей і ўнукаў, будучыня якіх так хвалюе Смоліча.

Перад намі чалавек, які нягледзячы на ўсе цяжкасці жыцця, здолеў захаваць гонар і сумленне, які шчыра імкнецца неяк цывілізаваць грамадства, унесці ў яго

гуманнасць, шчырасць, прыстойнасць. Яму дарагія тыя каштоўнасці, якія ён успрыняў пры нараджэнні (на генетычным узроўні), якія засвоіў у дзяцінстве, якія ўсведамляліся ім усё жыццё і якія засталіся для яго святымі.

Адной з важнейшых праблем ў свеце з'яўляецца захаванне **Добра** як вышэйшай каштоўнасці і непрыняцце **Зла**.

Дабро - мір, што стварае ўмовы для ўсялякай гармоніі: трэба імкнуцца да яго, каб пераадолець Зло, як у сваёй душы, так і ў Сусвеце. Зло - адхіленне ад нормы, разбурэнне прыгажосці і гармоніі, голад, пакуты, шматлікія страты. Самым вялікім злом у свеце, якое спараджае ўсе астатнія, з'яўляецца для Смоліча вайна. «...Вайна - зло як з пункту гледжання атэістаў, так і з пункту гледжання людзей рэлігійных» (Золотухина 1995, 108). Для Смоліча вайна самае страшнае яшчэ і таму, што ён пабачыў усе яе жахі на ўласныя вочы, перанёс цяжар выпрабаванняў на сваіх плячах. Адным словам, як казаў Алесю бацька: «Гэта вайна!» (Савіцкі 2003, 11).

Смоліч сам усю вайну правёў у партызанскім атрадзе, быў паранены, страціў брата, назаўжды развітаўся з бацькам, хаваў аднаго за адным сваіх сяброў-паплечнікаў. Чалавек, які перажыў такое, ніколі не здолее забыць ваенныя жахі. Успаміны заўсёды будуць жыць у душы, галасы тых падзей будуць адгукацца рэхам у сэрцы: «...Чую галасы салдат, якіх дратавалі танкавыя гусеніцы нядзельным ранкам сорак першага на левым беразе Нёмана, чую галасы маіх партызанскіх сяброў, мужных народных мсціўцаў, якіх рэзалі аўтаматныя чэргі на росным поплаве каля Матырынскага лесу пад Ушачамі ў час прарыву блакднага кола ў сорак чацвёртым, чую галасы салдат, якія захлыналіся крывёю ў акопах пад Шаўляем і гінулі на берлінскіх вуліцах і плошчах, калі да Перамогі заставаліся ўжо не дні, а гадзіны...» (там жа, 41).

Больш за ўсё герой негадуе па прычыне таго, што вайна зводзіць на нішто самую вялікую каштоўнасць - **чалавечае жыццё**, знішчае светлыя мары, чысціню і дабро, чалавечыя памкненні. Алесь Смоліч каля Вечнага агню ля строгага абеліска выносіць свой праклён «фашызму і чорнай сіле знішчэння, жажліваму агню, што нішчыў людскія мары, спадзяванні і прагу жыць і ствараць на зямлі толькі добрае, бо на зямлі для чалавека няма нічога найлепшага, як будаваць дамы, сеяць хлеб, гадаваць дзяцей і штодня сустракаць святло новага дня, бачыць сонца ў блакітнай прасторы неба...» (там жа, 49).

Здавалася б, вопыт ужо не адной вайны павінен быў прымусіць чалавецтва пра многае задумацца. Чалавек проста не мае маральнага права адкінуць у нябыт горкія ўрокі мінулага, якія аплочаны крывёй і народным горам: «Адзін з найгалоўнейшых і горкіх урокаў блізкага і далёкага мінулага знітаваны ў выснове проста і неабвержнай: удзень і ўночы, кожны раз, заўжды, дарагі чалавеча, калі твае рукі цягнуцца да зброі з мэтай прыдбаць, захапіць, - яны цягнуцца да бяды, якая няўмольна ўзнікае і туліцца ў цябе за плячыма» (там жа, 42). Гэта напамінапапярэджанне. Захопніцкія намеры прыводзяць да новай бяды, гвалту, гора, знішчэння чалавечай годнасці. Яны садзейнічаюць пашырэнню насілля і знішчэнню каштоўнасцей, сцверджаных чалавецтвам. Беды і гвалт не спыняюць, а толькі спараджаюць новыя хвалі агрэсіі, калі гора, няшчасце, розныя катастрофы становяцца нормай жыцця (хоць, хутчэй, толькі ўжо існавання, бо жыццё ў такіх умовах робіцца проста немагчымым). Алесь Смоліч - непасрэдны ўдзельнік ваенных дзеянняў - як ніхто іншы разумее гэта. Шмат цывілізацый таму і зніклі з твару зямлі, што ўладары з пагардай ставіліся да гэтай проста і неабвержнай высновы.

Жывыя перад светлай памяццю загінуўшых павінны кожны дзень несці адказнасць за свае здзяйсненні, несці «вечны праклён вайне» (там жа, 41), усведамляць жыццё як вышэйшую каштоўнасць, павінны «кожную хвілінку памятаць пра боскую наканаванасць чалавечага жыцця» (там жа, 41). Смоліч звяртаецца да жывых з заклікам спасцігнуць увесь трагізм, увесь боль вайны, каб не паўтараць горкі вопыт мінулага: «Кожны, хто сёння жывы, можа дакрануцца рукой да жахлівых лічбаў, што адліты з металу на мемарыяльных плітах нашай Хатыні. Немагчыма толькі дакрануцца рукой да той нябачнай меціны, якая, быццам учарнелая бронзавая рыска, ляжыць на сэрцы кожнага, хто сцалеў, пера-

жыў той віхурны, нялюдскі звіў варажнечы і злабы. Жывым дадзена толькі адно: спасцігнуць сутнасць той варажнечы, спасцігнуць яе трагічнасць і боль, спасцігнуць горыч, якая можа гнездавацца толькі ў чалавечым сэрцы» (там жа, 43).

І яшчэ адно непакоіць Смоліча - лёс нашчадкаў. «А ці здолеюць яны, новыя пакаленні, своечасова выразна ўбачыць і зразумець, што замінала нам і замінае ім жыць шчасліва, ці здолеюць своечасова разгледзець твары драпежнікаў...» (там жа, 50). Божа барані перажыць яго ўнукам тое, што перажыў ён і яго бацька.

Смоліч сцвярджае простую і неабвержную ісціну: трэба берагчы і ахоўваць жыццё, успрымаць яго як вышэйшую каштоўнасць, бо яно ёсць Прыгажосць. «... А прыгажосць, паводле класічнае высновы, гэта і ёсць жыццё! - трэба і заўсёды бараніць, бо іначэй запануе цемра» (Савіцкі 2003 [а], 20).

Яшчэ адзін маральны арыенцір, у адпаведнасці з якім імкнецца жыць Алесь Смоліч, - *справядлівасць*. Ён імкнецца адстаяць праўду, высветліць ісціну, каб вызваліць бацьку са сталінскага лагера, каб даказаць яго невінаватасць. Алесь на некаторы час уявіў сябе зноў «тым адчайным і рызыкаўным партызанскім падрыўніком, да якога ўдвая старэйшы камандзір атрада ставіўся з павагай» (Савіцкі 2003, 14). Ён вырашае напісаць ліст самому Сталіну, не задумваючыся ні на хвіліну, ні кроплі не вагаючыся: «Праўду хачу абараніць!» (там жа, 14). Як жа мог быць у нечым вінаваты чалавек, які «сам кроў за волю яе (Бацькаўшчыны. - А. М., Т. Ш.) праліваў і тое ж дзеці рабілі...» (там жа, 14). У жыцці амаль кожнага чалавека бывае такі момант, калі ён можа дапамагчы іншаму чалавеку даказаць яго невінаватасць. А мы вагаемся, ці не будзе ў нас пасля гэтага непрыемнасцей. Іншага шкада, але асабістая небяспека бярэ верх. Страх нашкодзіць самому сабе часта выступае як стрымліваючы момант, перасіліць які не могуць нават сваяцкія сувязі, покпіч крыві. А Смоліч адважваецца напісаць ліст Правадыру, зусім не думаючы пра сябе. І гэта ў той час, калі краіна жыла ў страху, калі сусед даносіў на суседа, калі вакол панавала атмасфера ўсеагульнай падазронасці, калі адмовіцца ад бацькоў было нармальнай з'явай. Алесь імкнецца да справядлівасці. Нішто не можа яго стрымаць. Ён дасылае Сталіну ліст за лістом, але гэта вядзе да трагедыі - бацька гіне ў лагеры пры загадкавых абставінах. «...Ліставанне іх напалохала... Сябе ратуючы, яны татку пад абух і кінулі...» (там жа, 17). А ў Алеся потым пачаліся праблемы, напрыклад, з паступленнем у інстытут. Гэта рэаліі жыцця сталінскіх часоў...

Смоліч з тых людзей, якія ў сваім жыцці кіруюцца прынцыпам: «Ты павінен, значыць ты можаш». Многія апраўдваюцца: «Я не магу.» Такія людзі, як Смоліч, адчуваюць, што ў іншым выпадку яны б проста перасталі паважаць сябе. Для іх лягчэй бывае вытрымаць непрыемнасці, чым здрадзіць сваім маральным прынцыпам. Хоць, безумоўна, кожны з нас хоча, каб у яго было больш радасцей і як мага менш праблем, але здрада самому сабе можа быць вельмі вялікай платой за захаванне камфорту. Тут кожны выбірае сам.

Існуе яшчэ адна каштоўнасць, значнасць якой для чалавека цяжка пераацаніць, - **сям'я**. У ёй мы нараджаемся, у ёй мы паміраем, і ніколі не будзе шчаслівы той, хто не ўмее жыць у згодзе з блізкімі. Гора, хваробы і старасць знаходзяць у ёй лепшае суцяшэнне. «Сям'я - крыніца радасці і спакою, шчасця. І чым больш чалавек цэніць і падтрымлівае сям'ю, тым мацнейшым і больш здаровым робіцца само грамадства» (Этика 2002, 137).

Для беларуса галоўным з'яўляецца сям'я, заснаваная на адносінах паводле прынцыпу: дом - бацькі (прасачыць гэта можна на прыкладзе класічных твораў). Гэта не асобна бацька ці асобна маці, а яны разам ствараюць агульнае непадзельнае цэлае. Цікава звярнуць увагу на тое, што беларусы сваю краіну часцей за ўсё называюць Бацькаўшчына. Тут своеасабліва спалучаецца мужчынскае і жаночае, саюз Бацькі і Маці.

На думку Алеся Смоліча, сям'я - нейкае ідэальнае ўтварэнне, заснаванае на шчасці, павазе, каханні і працы, на гармоніі суадносін. Наш герой меў перад сабой такі прыклад - яго ўласная сям'я.

Алесь разумее, што сапраўдную сям'ю могуць стварыць толькі тыя людзі, якія сапраўды кахаюць адзін аднаго і здольныя перадаць частку гэтага пачуцця

сваім дзецям. Мужчына і жанчына нясуць вялікую адказнасць і адно перад адным, і перад сваімі нашчадкамі: «...жанчына не мае права хлусіць свайму абранніку. Гэтак жа і мужчына не павінен хлусіць той, з кім збіраецца пражыць усё жыццё. Гэта адзіны выпадак, калі жанчыне і мужчыне нельга хлусіць адно аднаму...» (Савіцкі 2003 [а], 18).

Каханне, перш за ўсё, павінна быць духоўным, яно сцвярджае і выхоўвае ў людзях маральныя пачаткі. Глыбокае ўражанне на ўсё жыццё пакінула ў душы героя сцена, пабачаная аднойчы, аб якой ён нагадаў свайму бацьку: «...ты і мама... зліліся ў адзіны сілуэт на арэлях у нашым садзе. Ты сядзеў, прыхінуўшыся спінаю да жардзіны, а мама была побач - спала, прытуліўшыся да тваіх грудзей...» (там жа, 12). У гэты момант Смолічу і адкрылася тая таямніца, якую хаваюць закаханыя сэрцы і якую ён сам марыў паспытаць. «...Бязгучна, ледзь прыкметна, пагойдваюцца арэлі, на маміных губах квітее лагодная ўсмешка, пасмачка залацістых валасоў свеціцца на скроні, ад вечаровай зары мамін твар дзівосна смуглявы, смуглявы і тыльны бок далоні твае рукі, якой ты прыгарнуў маму да сябе...» (там жа, 12).

Галоўная мэта бацькоў - выхаванне дзяцей, якое павінна адбывацца не праз пакаранні, а працай і дабрый, з усведамленнем павагі не толікі да бацькоў, але і да іншых людзей. Бацька выступаў як арганізуючы пачатак, а маці - як гарманізуючы: «...аднекуль зблізку, ляцеў сцішаны мамін голас. Няхай паспіць, хай адпачне сыноч! А ты пярэчыў ёй, казаў, што трэба ісці ў школу... До спаць, маўляў, до спаць! Школьнае жыццё чакае!.. Вашыя галасы мяне і пабудзілі» (там жа, 25).

Бацька для Алеся быў старэйшым таварышам, што пакажа, як правільна рабіць, як ствараць. Гэта быў для яго бясспрэчны аўтарытэт. Ён не будзе злавацца за правіну, а скажа ўсё перарабіць, прычым, скажа так спакойна (але строга), што Алесь пачырванее ад сораму, і яму ніколі не захочацца больш ставіцца да працы абыякава: «...калі за справу ўзяўся, дык шчыруй сумленна, ад старання чырваней, а не з таго, што зрабіў нягожа...» (Савіцкі 2003, 31).

Маці ўсю сябе аддавала дзецям. Яе бясстрашнае сэрца бараніла і ахоўвала іх. Маці знаходзіла сілы не зламацца, вытрымаць невымерны цяжар тых жahlівых вихурных гадоў. Яе моц і дух, маральная перавага, яе годнасць і нязгасны агонь клопату і пшчоты маглі прынізіць любога ворага: «Мама толькі-толькі скончыла працу - распусціла старыя пальчаткі і звязала прыгожыя шкарпэткі нашай Валі. Немец убачыў іх - ... і торкнуў шкарпэткі ў кішэню. На парозе ён спыніўся, павярнуўся ў наш бок, нейкі час глядзеў на маму - ... і вочы яго раптам дзіўна звужыліся, вусны сціснуліся, і мне падалося, што немец нечым жahlіва збянтэжаны. Але далей было зусім нечаканае для нас: немец ступіў да стала, асцярожна паклаў шкарпэткі на тое месца, дзе яны і ляжалі, і, не азіраючыся, рушыў з хаты. Што ён, той немец, убачыў у вачах нашай мамы? Якой сілы агонь праменілі маміны вочы? Як завецца той агонь, што прымусіў чужынца не забраць, пакласці на ранейшае месца дабро, што яму ніколі не належала? Вельмі, мабыць, шчаслівы той чалавек, хто можа дакладна патлумачыць гэта. А яшчэ больш шчаслівейшы, мабыць, той чалавек, у вачах якога гэтка агонь можа запаліцца» (там жа, 71).

Сям'я выхавала ў Алеся і павагу да **працы** як канкрэтнай праявы добрых спраў. Алесеў бацька - Ануфрый Якаўлевіч - лічыў працу галоўным сродкам выхавання. Праца дае магчымасць не згубіць сябе, сцвердзіць сваю асобу справам! Алесь засвоіў ад бацькі галоўную жыццёвую мудрасць: «...толькі праца робіць чалавека моцным, загартоўвае, дае сілы ствараць і радавацца, пераконвае ў тым, што небам наканавана яму дарога творцы, а не разбуральніка і знішчальніка» (там жа, 46). Праца падаецца як працэс сузірання, як стварэнне, як мастацтва. Значыць, гэта дабро і прыгажосць.

Праца - мастацтва, а яе вынік - твор мастацтва. Узяць хоць бы для прыкладу апісанне арэляў, зробленых некалі Алесевым бацькам: «Гэткіх адмысловых арэляў, што выштукаваў ты ў садзе нам, сваім дзецям, аніколі і нідзе я не страчаў болей: укапаня ў зямлю магутныя сасновыя слупы, доўгія жардзіны, прымацаваныя да бэлькі ўверсе кавальскага вырабу колцамі, і шырокая дошка-

сядзенне ўнізе, змацаваная жалезнымі палоскамі таксама ручное работы» (Савіцкі 2003 [а], 12).

Праца неабавязкова павінна насіць глабальны характар. Яна можа быць і непрыкметнай, будзённай. Галоўнае - сумленна ставіцца да таго, што ты робіш, да таго, што застанеца пасля цябе: «Не злічыць зараз, колькі разоў у сваім жыцці згадваў я твае суровыя і строгія ўрокі сумленнага стаўлення да працы» (там жа, 29).

Замілаванне ў Алеся выклікала не толькі сама праца, але і чалавек-працаўнік: «У паставе рабочага чалавека, у рухах, у паглядзе, у руках, што кладуцца на прыладу ягонай працы, заўжды ёсць дзівосная адметнасць, якая, калі прыгледзішся, адразу адкрывае табе таямніцу любові чалавека да сваёй працы, справы, тое, што вызначае сутнасць чалавека» (там жа, 28).

Любоў да Радзімы як вышэйшай маральнай каштоўнасці вытрымала праверку часам. Калі без Радзімы чалавек не можа жыць, сумуе далёка ад яе, калі за яе свабоду і гонар ён гатовы аддаць уласнае жыццё, значыць, гэта каштоўнасць вельмі высокага рангу. Безумоўна, існуе і іншы пункт гледжання: «Дзе добра, там і радзіма» - гэты лацінскі афарызм стаў жыццёвым правілам некаторых людзей. Але ўсё ж маральная каштоўнасць Айчыны для большасці людзей застаецца неабвяргальнай. Алесь Смоліч звязвае клопат пра Бацькаўшчыну - патрыятызм - не толькі з абаронай сваёй зямлі са зброяй у руках у гады ваеннага ліхалецця. Патрыятызм - гэта вернасць роднай зямлі, вечная народная памяць, культ продкаў, жыццё ў адпаведнасці з агульначалавечымі законамі, гэта захаванне тых маральных ідэалаў, якія на працягу стагоддзяў захапіліся ў аснову таго ўтварэння, якое мы зараз называем маральна-этычным кодэксам.

Нельга абысці ўвагай і яшчэ адну важнейшую маральную якасць - **чалавечнасць**. Смоліч твар у твар сустракаецца з вандалізмам: знявечаным мемурыялам партызанскай брыгады непадалёку ад Полацка. Але гэта толькі знешні бок справы. Самае страшнае - унутраная пустата, адсутнасць пачуццяў, усёпаглынальная прага да нажывы ў тых, хто адважваецца на здзек з людскай памяццю і людскога подзвігу: «Цяжка было ўсвядоміць, як жа не разарвалася сэрца ў тых вандалаў, якія білі кувалдаю па бронзавых і дзюралевых плітах, з якіх скпадаліся прозвішчы і імёны тых мужных герояў, якія аддалі жыццё, каб быць вольным і светлым родным краем, каб у любові, шчасці нарадзіліся дзеці...» (Савіцкі 2003 61). Ні праўды, ні веры няма толькі ў тых вандалаў, «у тых двухногіх пацукоў што памяншалі дзівосны Боскі дар - чалавечае сэрца - на халодны пластык калькулятараў уласнае выгоды» (Савіцкі 2003 [а], 21).

Не аднойчы на працягу рамана герой параўноўвае вандалаў з пацукамі «Двухногія пацукі» - гэты вобраз ужо стала замацаваўся ў свядомасці Смоліча. Так, для яго яны менавіта пацукі, якія баяцца святла і пад покрывам ночы «твораць паскудства, якому даравання няма» (там жа, 21). «...Сквалыжныя хціўцы двухногія пацукі нічога не ствараюць, яны толькі нішчаць, ператвараюць у смярдзючае месіва ўсё, да чаго дакранаюцца іхнія драпежныя ікпы і кіпцюры» (там жа, 33).

Смоліч спрабуе разабрацца, адкуль бяруцца тыя, хто страціў усялякае падабенства да чалавека. І прыходзіць да высновы, што мы самі іх выходзім: «У большасці сваёй гэта нашы, айчынныя вандалы, пацукі нашае ўласнае гадоўлі, і раскашуюць яны з нашае ласкі, з нашае дабрыні, неабачлівасці, лагоды» (там жа, 20). Змена сістэмы каштоўнасцей патрабуе цвярозай, аб'ектыўнай маральнай ацэнкі. Матэрыяльныя запатрабаванні чалавека, яго жаданні пастаянна растуць і, па сутнасці, пастаянна задавальняюцца, «а ў духоўным плане часта ён становіцца бяднейшым, больш чэрствым, чужым» (Істыны 1992, 237). На жаль, мысленне сучаснага чалавека фарміруецца ў большасці выпадкаў пад уплывам сродкаў масавай інфармацыі (асабліва тэлебачання), якія заганяюць чалавека ў палон стэрэатыпнага ўспрыняцця свету, вызваляюць ад неабходнасці крытычна глядзець на жыццё і культуру, што асабліва страшна і небяспечна. «Ганяючыся за матэрыяльным, чалавек страчвае сябе, перастае быць самастойнай, аўтаномнай духоўнай сутнасцю» (там жа, 238).

Смоліч упэўнены, што тыя, хто канчаткова страціў сваё маральнае аблічча і ўсялякае падабенства да чалавека, варты не толькі самага рашучага асуджэння, але нават праклёну, прычым, не толькі з боку жывых, але і памерлых, памяць якіх тыя «двухногія пацукі» знявечылі: «...я маліў неба, каб яно абрынула сваю кару на тых двухногіх пацукоў, што намыслілі скрышыць славу людскую, веліч і мужнасць герояў, прасіў абрынуць свой гнеў на галовы вандалаў, якія ўзнялі руку на святыні народныя. Я не зычыў ім смерці, а толькі маліў неба шчыра і ад душы зрабіць так, каб штотым з той чаркі, якую яны, тыя вандалы набудуць за грошы, што выручаць, прадаўшы святы дзюраль і святую бронзу, гучалі галасы тых, чые імёны некалі былі выбіты на каляровым метале... Калі ты можаш, небачка, прасіў-маліў я, зрабі так, каб рэха галасоў, тыя перадсмяротныя словы, што зрываліся з акрываўленых, засмяглых вуснаў сотняў і тысяч герояў у апошні міг іхняга мужага жыцця, штотым гучалі ў вушах вандалаў знявагай і праклёнам...» (Савіцкі 2003 [а], 22).

На аснове разгледжанага намі матэрыялу мы можам зрабіць наступныя высновы. Раман Алеся Савіцкага прасякнуты вялікім гуманістычным, жыццесцвярджальным пафасам. Сцвярджэнне жыцця адбываецца ў творы праз сцвярджэнне прыгажосці, добра, міру, кахання, шчасця, працы, сям'і, любові да сваёй зямлі - тых самых каштоўнасцей, якія маюць універсальны характар і з'яўляюцца асновай існавання роду чалавечага. Сцвярджэнне жыцця адбываецца і праз захаванне памяці папярэдніх пакаленняў, бо без іх не будзе наступных. Уласнае шчасце чалавек павінен бачыць не ў тым, каб шмат чым валодаць, а ў тым, каб шмат чым быць. Авалоданне вышэйшымі каштоўнасцямі залежыць толькі ад нас саміх, нават больш, чым мы б маглі сабе ўявіць, «ажывіць іх можна толькі шляхам актыўнай маральнай творчасці» (Зеленкова 2001, 333).

Жыццёвая мудрасць, магчыма, звязана з умением ажыццяўляць сваю свабоду, - не пераступаючы маральны закон; ствараць і рэалізоўваць сваю індывідуальнасць, - без шкоды для іншых.

ЛІТАРАТУРА

- Зеленкова И.Л. Основы этики. Мн., 2001.
Золотухина-Аболина Е.В. Страна Философия. Ростов н/Д, 1995.
Истины и ценности на рубеже XX-XXI вв.: Материалы симпозиума. М., 1992. С. 98-238.
Савіцкі А. Письмо ў рай. 4. 1-8// Польша. 2003. № 5. С. 6-71.
Савіцкі А. Письмоў рай. 4. 9-14// Польша. 2003. №6. С. 9-74.
Этика: Учеб. пособие / Под ред. Т.В. Мишаткиной и Я.С. Яскевич. Мн., 2002.

Паступіў у рэдакцыю 28.04.05.

Алена Уладзіміраўна Марчанка - студэнтка 5-га курса філалагічнага факультэта. Навуковы кіраўнік - доктар філалагічных навук, прафесар Т.І. Шамякіна.

Таццяна Іванаўна Шамякіна - доктар філалагічных навук, прафесар, загадчык кафедры беларускай літаратуры і культуры.

О. И. ЦАРЕВА

ОБРАЗ ВРАГА В ВОЕННОЙ ПРОЗЕ АНДРЕЯ ПЛАТОНОВА

Анализируется художественное осмысление А. Платоновым образа врага в его военной прозе. Философия и психология фашизма рассматриваются в оппозиции «русский - немец», исследуются такие особенности в подходе к изображению врагов, как гротескность и фольклоризм, развитие христианской образности.

Platonov's artistic understanding of the enemy's character in his war prose is analysed in the article. Philosophy and psychology of fascism are examined in the opposition of «Russian - German». Such peculiarities of Platonov's way of depicting enemies as grotesque, folklore and Christian vividness are investigated.

Война «вернула» Андрея Платонова читателям. За три года и два месяца пребывания на фронте он написал едва ли не больше, чем за предшествующее десятилетие. Его произведения издавались большими тиражами и имели широкий отклик. За время войны были напечатаны четыре книги Платонова: «Одухотворенные люди» (1942), «Рассказы о Родине» (1943), «Броня» (1943), «В сто-